

PRAVOPIŠNA OBRAVNAVA PRISTAVČNOSTI

Tina Lengar Verovnik

Uvod

Vejica je v slovenščini v veliki večini primerov rabe izrazito skladenjsko ločilo, ki zaznamuje določeno skladenjsko razmerje, zato je (zgolj) pravopisna obravnava tega ločila toliko težja. Na »nekatero slabosti pri obravnavi pravil za pisavo vejice« v SP 2001 je v svoji izčrpani analizi opozoril Korošec (2003: 247) ter predlagal vrsto popravkov in izboljšav. V tem prispevku se omejujem le na pristavčne zveze – na njihovo skladenjsko-pomensko opredelitev v temeljni jezikoslovni literaturi in na problematična mesta v aktualni pravopisni kodifikaciji, ki se nanašajo na rabo vejice v tovrstnih ali podobnih zvezah.

Opredelitve pristavčnosti v jezikoslovni literaturi

Aktualni slovenski pravopis pristavčnost obravnava v poglavju o ločilih, in sicer med skladenjskimi rabami vejice. Podpoglavje *Pristavčni deli* je uvrščeno neposredno za (pojasnjevalnimi) nestavčnimi enakovrednimi deli in razlikovalno glede na samostalniške zveze z lastnoimenskimi desnimi prilastki. Takšna uvrstitev ni naključna, saj se omahovanje glede skladenjske opredelitve pristavčnosti čuti že v temeljni jezikoslovni literaturi. V *Slovenski slovnici* je **pristavčno zložena besedna zveza** opredeljena kot »podobna podredno zloženi, le da je določujoči del prosto pridružen [...]; sicer pa isto predmetnost imenuje z dveh stališč« (Toporišič 2000: 558; podčrt. avtorica), za **pristavčnost** pa avtor piše, da »spominja na priredje, le da se enakostopenjski sestavini nanašata na isti predmet (nanosnik), gledan prvič z enega, v pristavku pa z drugega stališča« (n. d.: 600; podčrt. avtorica). V *Enciklopediji slovenskega jezika* je geslo **pristavek** opredeljeno tako:

»Desno, nekako polstavčno, določilo samostalnika oz. samostalniške besedne zveze, torej rahlo povezano, tj. ločeno od odnosnice v pisavi z vejico, v govoru s premorom« (Toporišič 1992: 228, podčrt. avtorica).

Premor v govoru je kot ekvivalent pristavčne vejice v zapisu omenjen tudi v *Slovenski slovnici*:

»Na meji obeh delov pristavčne besedne zveze se navadno dela premor« (Toporišič 2000: 600).

Vsem opredelitvam je skupno spoznanje, da pri pristavčnosti v linearnem poteku tvorjenja besedila (pisnega ali govornega) samostalniku ali samostalniški zvezi sledi še eno, neodvisno in od konteksta (ali diskurzivnih okoliščin) odvisno poimenovanje istega denotata, npr. *21. februarja, na dan maternega jezika, je izšel njegov prvenec*. Razlogi za tako podvojeno ubeseditvev so pragmatični in odvisni od presoje tvorca besedila, ali naslovnik za nameravano razumevanje potrebuje dodatno identifikacijo predmetnosti oziroma pojmovnosti. Pomensko je pristavek torej blizu pojasnjevalnosti, na kar kaže tudi ugotovitev, da se na začetku pristavka lahko »uporabljajo vezniška sredstva različne vrste: *to je, tj.; namreč, in sicer; z drugimi besedami, drugače povedano; ali oz., oziroma, ali bolje [...]*« (Toporišič 2000: 600). Vprašljivo pa je, ali so kazalniki pristavka dejansko tudi naslednja (v prejšnjem navedku namenoma izpuščena) vezniška sredstva: »*npr., na primer, recimo; vključno, kot npr.; zlasti, posebno, v glavnem, večinoma*« (prav tam), saj lahko glede na svoj doseg uvajajo le »pristavke«, ki s pomenskega vidika predstavljajo podmnožico, del ali tipičnega predstavnika tega, kar je označeno z izhodiščnim samostalnikom oz. samostalniško zvezo. V tem smislu je vprašljiv tudi zgled iz pravopisnih pravil *Nekateri ptiči, npr. (ali recimo, denimo) lastovke, štorcklje in škorci, se na jesen selijo* (§ 301). Kršena je namreč temeljna opredelitev pristavčnosti, da odnosnica in pristavek z dveh stališč poimenujeta **isti** denotat.

Datum kot nestavčni enakovredni del ali kot pristavek?

Na zgornjo ugotovitev je mogoče vezati tudi problematičnost uvrstitve zgledov, kot je *v nedeljo, 9. maja, (bo) ...*, k (pojasnjevalnim) nestavčnim enakovrednim delom (§ 299). Pomensko gre namreč tudi pri tovrstnih zvezah za pristavke, le da so pri tem tipu pragmatične okoliščine veliko pogosteje take, da od tvorca zahtevajo ubeseditvev dodatne identifikacije kot pa obratno (čeprav so seveda možne in pogoste tudi kontekstualno razdvoumljene zveze tipa *v nedeljo bo ...*). Nenavadna je tudi argumentacija, zakaj zglede, kot je *v nedeljo, 20. maja, ob 17. uri (bo)*, navadno pišemo z vejicami:

»Zveze kot *v nedeljo, 9. maja, (bo) ...* se redkeje pišejo tudi brez vejic, tj. *v nedeljo 9. maja (bo)*. Tip kot *v nedeljo ob 9. uri (bo) ...* se navadno piše brez vejic. Če prvi in drugi del združimo, se navadno piše takole: *v nedeljo, 20. maja, ob 17. uri (bo)*.«

S skladenjskega vidika je lahko zgled *v nedeljo, ob 9. uri, (bo) ...* z vejicami zapisan le, če iz prislovnega določila časa naredimo vrinjeni nestavčni del. Če so imeli tvorca pravopisnih pravil v mislih to pragmatično in kontekstualno pogojeno možnost, bi jo bilo dobro zapisati, saj sicer uporabnika puščajo brez pomembne informacije in mu omogočajo napačno branje, da je vejica na tem mestu arbitrarna. Možnost opuščanja vejic pri prvem zgledu pa ni vprašljiva le skladenjsko, temveč tudi zaradi stavčnofonetičnega merila, ki je bilo omenjeno v prvem odstavku: datumski pristavki so v govoru navadno zaznamovani s premori in/ali z nižanim registrom.

Vejica pred oznako gospodarske družbe

Zaradi vpliva in moči pravne norme je vprašljivo tudi vztrajanje pri zapisu vejice pred oznako gospodarske družbe v pravopisnih pravilih: *Podjetju Mavrica, d. d., grozi stavka* (§ 301). V prvi točki 19. člena *Zakona o gospodarskih družbah* (ZGD-1) je zapisano, da mora družba pri svojem poslovanju uporabljati firmo¹ v obliki, v kakršni je vpisana v *Poslovni register Slovenije*. Delni pregled vpisov v registru kaže, da močno prevladuje zapis brez vejice (Lengar Verovnik 2012: 22). Zgled iz pravopisnih pravil pa ni problematičen le zaradi neskladja med jezikoslovno in pravno normo, temveč tudi zaradi opredeljevanja oznak gospodarskih družb kot pristavkov. *Mavrica in delniška družba* namreč ne označujeta istega denotata – kar je opredeljevalna lastnost pristavkov in njihovih odnosnic –, temveč se med individualnim imenom gospodarske družbe in njeno splošno oznako vzpostavlja odnos uvrščanja v določeno kategorijo, kar je s pomenskega vidika bliže razmerju med samostalniškimi jedrom in njegovim desnim prilastkom. Možna je torej tudi domneva, da jezikovni uporabniki oznako gospodarske družbe razumejo kot prvino samostalniške besedne zveze in vejice ne opuščajo le po inerciji, tj. zaradi vpliva rabe in pritiska pravne norme.²

Lastnoimenski pristavki

Največ kritik pa je od prve izdaje aktualnih pravopisnih pravil dalje doživljala v § 303 zapisana posebnost:

»Če je lastno ime določilo pred njim stoječe besedne zveze, ga od nje ločimo z vejico, kadar domnevamo, da zveza naslovniku tega imena ne napoveduje samoumevno: *Največji slovenski pesnik, France Prešeren, se je rodil v Vrbi*, sicer pa ne: *Največji slovenski pesnik France Prešeren se je rodil v Vrbi*« (SP 2001).

Stava vejice v tovrstnih zvezah v prejšnjih pravopisih ni bila dovoljena, v dveh (SP 1920, SP 1962) je bila celo izrecno prepovedana (Dobrovoljc 2004: 189), v *Načrtu pravil za novi slovenski pravopis* pa je bila zapisana »kot možnost, ne kot brezizjemno pravilo« (Korošec 2003: 248). Prekinitev s tradicijo kot taka ni bila deležna zgolj kritik; Korošec npr. piše:

»Na prvi pogled se zdi reforma upravičena, saj tu v praksi res ni nobene enotnosti, ker je 'samoumevno napovedovanje imena' izrazita pragmatična, ne strukturalna prvina« (prav tam).

Vendar avtor hkrati opozarja, da ravno zaradi odločilnega vpliva subjektivnih pragmatičnih okoliščin pravopisni zgled za pristavek ni dober: »*France Prešeren* seveda (tu, v Sloveniji) ravno je samoumevno napovedan s pred njim stoječo besedno zvezo« (prav tam; poud. avtorica). Kot

1 *Firma* je pravni izraz za ime, s katerim posluje gospodarska družba ali samostojni podjetnik.

2 Potrebna bi bila obširnejša raziskava, ki bi to tezo bodisi ovrgla ali potrdila oziroma ki bi razkrila, kakšen skladenjski status imajo okrajšave označb gospodarskih družb glede na njihova lastna imena.

zgled za pristavek ponuja poved z jasnejšim nesamoumevnim napovedovanjem: »*Predsednik senatnega odbora za zunanjo politiko ameriškega kongresa, John Smith, je povedal ...« (prav tam). Koroščevo mnenje je povzeto tudi v Dobrovoljc in Jakop (2011), kjer sta kot primer (trenutno) ustrežnejšega para zgledov navedena »Začasni predsednik Somalije, Abdulahi Jusuf, je zatrdil, da bo njegova vlada storila vse, kar je v njeni moči.« in »Nemška kanclerka Angela Merkel je dejala, da bo okrepila nemško gospodarstvo.« (n. d.: 105). Dodati je treba, da se lahko kot lastnoimenski pristavek pojavljajo tudi stvarna in zemljepisna lastna imena, kjer ni med uporabniki dvom o (ne)rabi vejice nič manjši kot pri osebnih lastnih imenih, npr.: *Microsoftov najnovejši operacijski sistem(.) Windows 8(.) bodo drevi predstavili tudi pri nas.* V pravopisnih pravilih bi bil zato dobrodošel tudi kakšen zgled te vrste.

Sodobna publicistična raba kaže, da se pisci večinoma ne postavljajo v vlogo presojevalcev (ne)samoumevnosti napovedovanja lastnega imena z občnoimensko samostalniško prvino, temveč se ne glede na pragmatične okoliščine pogosteje odločajo za zapis lastnega imena kot desnega prilastka, npr. *sedanji finski predsednik Sauli Niinistö* (merilo nesamoumevnosti je sicer izpolnjeno,³ torej bi v skladu s pravopisno dikcijo vejico zapisali). Šele širša gradivna raziskava bi pokazala, kdaj ter v katerih žanrih in pragmatičnih okoliščinah se pristavčna vejica na takem mestu vendarle pojavlja; zdi pa se, da je njena (ne)raba povezana tudi z govorno realizacijo, kjer premora – kljub pričakovanju oziroma potencialnemu mestu zanj – niti novinarji v govorjenih informativnih žanrih praviloma ne realizirajo.

Sklep

Tudi za pristavčne vejice velja splošna ugotovitev glede pravopisne obravnave rabe vejice, da »je za uporabnika večji problem interpretacija pravil in povezovanje dikcije pravila s konkretnimi primeri iz rabe, ob katerih imajo uporabniki probleme« (Dobrovoljc in Jakop 2011: 105). Pogosto se namreč dogaja, da pisci zaradi temeljnega nerazumevanja tega, kaj je pristavek, ter nerazlikovanja med desnim prilastkom in pristavkom vejice postavljajo v zglelih, kjer pomensko – in torej tudi skladenjsko – niso mogoče, npr. **Ameriški odvetnik, Ed Fagan, uspešno sodeluje z nemškimi pravniki* (Lengar Verovnik 2012: 47–48). Ob premisleku o tem, kako v prihodnje zastaviti pravopisno obravnavo stave skladenjskih in besedilnih vejic,⁴ bi bilo zato dobro razmišljati tudi o tem, ali uporabnikom poleg pravil ponuditi še razlage, zakaj pogoste oziroma tipične napačne rabe vejic sistemsko in/ali pragmatično niso utemeljene.

3 Preverjeno je bilo tudi v skupini novinarjev enega od slovenskih spletnih medijev, ki povezave med obema deloma niso znali samodejno vzpostaviti.

4 Izraza *skladenjska* in *besedilna vejica* povzemam po prof. dr. Tomu Korošču, ki ju je pri svojem pedagoškem delu na Fakulteti za družbene vede uporabljal za ločevanje dveh »vrst« vejic – strukturalnih, sistemskih in pragmatično oz. kontekstualno pogojenih.

Literatura in viri

- DOBROVOLJC, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC. (Zbirka Lingua Slovenica.)
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- KOROŠEC, Tomo, 2003: K pravilom za skladijsko vejico v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 247–266.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2012: *Jezikovne trajnice*. Ljubljana: GV Založba.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. (Jože Toporišič idr.) Ljubljana: Založba ZRC.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- –, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Zakon o gospodarskih družbah (ZGD-1)*. <zakonodaja.gov.si>